

Η διερώτηση για την προέλευση του κόσμου και τους νόμους που τον διέπουν, εγείρεται αυτονομημένο από τον άνθρωπο μόνο όπου αυτός, το υποκείμενο, έχει θεωρήσει εαυτόν ως κάτι διάφορο από αυτόν. Και όταν ο άνθρωπος ξεχωρίζει τον εαυτό του από τον κόσμο, είναι τότε που την μετατρέπει σε βουλευτικό αντικείμενο. Σε όλες τις δοξασίες που ο άνθρωπος ταυτίζεται με τη φύση, τη λατρεύει και θαυμάζει την ομορφιά της, απουσιάζει η έννοια του θεού ως Δημιουργού. Σε όλες αυτές τις προχριστιανικές δοξασίες, ο κόσμος εσωκλείει τον σκοπό της ύπαρξής του, εκεί ο σκοπός αυτός δεν είναι

αντικειμενικός ως κάποιο ξεχωριστό και αυτονομημένο υποκείμενο. Εκεί που η Φύση και ο Θεός ταυτίζονται, ο κόσμος διέπει τα όντα, δε δημιουργείται, δεν αποκαλείται Κτίση η Πλάση.^[i]

Με την εισαγωγή της έννοιας του κόσμου ως Κτίση, ως κάτι κτιστό από τον Δημιουργό, είναι που εισάγεται η απαραίτητη νομιμοποίηση για να αντικειμενοποιηθεί η φύση ως προς τον άνθρωπο, με αυτόν νοούμενο ως απόλυτο υποκείμενο. Σκοπός της τώρα δεν είναι η ύπαρξή της, αλλά η υπηρετήση του ανθρώπου. Αντίθετα, όπου η θέαση του Κόσμου περνά μέσα την αρμονία με τη φύση και το περιβάλλον, είναι δυνατή η ελεύθερη ποιητική δραστηριότητα, η άνθηση της αισθητηριακής φαντασίας σε ένα δημιουργικό παιχνίδι, η γαλήνια και ειρηνική συνύπαρξη.

Η ιδέα της ολοκληρωτικής κυριάρχησης του ανθρώπου πάνω στη φύση εμφανίστηκε μέσα στην ανθρώπινη ιστορία ως ελπίδα για το τέλος όλων των δεινών, συμπεριλαμβανομένου και της καταναγκαστικής εργασίας. Ο τρόμος του ανθρώπου ενάντια στο μη ελέγξιμο στοιχείο της φύσης, που είτε το εκλαμβάνει ως καταστροφική μανία, είτε ως ανίκητη δύναμη, είτε ως δημιουργικό μαγικό στοιχείο, τον αναγκάζει να δει τον εαυτό του σαν μέρος ενός όλου. Το όλο αυτό παίρνει μυθικά χαρακτηριστικά. Με ορόσημο τον Διαφωτισμό, η προοδευτική σκέψη υποσχέθηκε να απελευθερώσει τον άνθρωπο από το φόβο της φύσης. Ο ανθρώπινος Λόγος υποσχέθηκε να διαλύσει το μύθο που προκαλούσε δέος και φόβο. Υποσχέθηκε πως ο, τι δεν μπορούσε να καταλάβει ως τότε θα το κατακτούσε στην ουσία του, θα μπορούσε να το κατακερματίσει και να το φυλακίσει σε έννοιες.

Αν ως Θεός ορίζεται μία υπερβατική οντότητα που μπορεί να ανακατασκευάζει θεωρητικά και πρακτικά κάθε πράγμα στην ουσία του και να ορίζει την τύχη οποιουδήποτε πράγματος έξω απ' αυτή, τότε η θέση του Θεού φάνηκε να αδειάζει. Η θέση αυτή δε θα έμενε κενή για πολύ, αφού τις ίδιες αυτές προϋποθέσεις φάνηκε να πληροί ο ανθρώπινος Λόγος. Σε αυτή την περίπτωση, όταν η αντίληψη του ανθρώπου εκλαμβάνεται ως διαρκώς προοδευούσα και άρα ποτέ αμφισβητήσιμη, τότε και η ανθρώπινη κοινωνία θα ακολουθεί μια συνεχή τροχιά προόδου.

Σημειώνουμε, ότι η ίδια αντίληψη περί υποκειμένου που μπορεί να κατακτά με τη βία κάθε τι έξω απ' αυτόν μεταφράστηκε και σε καταπίεση των ανθρώπων μέσα στην κοινωνία. Ο Φρόντ θα πει πως ο κτιστός πολιτισμός βασίζει αυτό που λέμε πρόοδο όχι μόνο στην εξημέρωση της φύσης, αλλά και στην «εξημέρωση», στην καταπίεση όλων των ανθρώπινων τάσεων χειραφέτησης από την «κανονικότητα».

Για να επανέλθουμε, από τη θρησκεία του δυτικού κόσμου, λοιπόν, φαίνεται πως κληρονομεί η επιστήμη την έννοια της ωφελιμότητας. Το «ελέω Θεού» της Αγίας Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας έγινε η παντοδυναμία και η άχρονη επιστημονική ορθότητα, με κέντρο το καλό του ανθρώπου και με τη φύση να αποτελεί το προϊόν μιας εντολής. Η μονοθεϊστική θρησκεία και το πνεύμα του Διαφωτισμού ίσως δεν απέχουν τόσο όσο νομίζουμε. Πάνω σ' αυτή την ιστορική καμπή που το πνεύμα του Διαφωτισμού έχρισε τον εαυτό του ως παντοδύναμο, η επιστήμη έχρισε τον εαυτό της ως τη δύναμη εκείνη που θα διέλυε κάθε μεταφυσική και κάθε ανορθολογικότητα. Η επιστήμη αυτοθέσμισε τον εαυτό της ικανό να αποκαλύψει την αρχή σύνδεσης όλων των φαινομένων και να προχωρήσει στην πλήρη ερμηνεία του κόσμου. Εκείνη τη στιγμή,

έχασε κάθε ριζοσπαστικότητα και μετατράπηκε σε στοιχείο της ίδιας μυθολογίας.

Όσοι μάχονται για την «πρόοδο» και εναντιώνονται σε κάθε τι αναχρονιστικό, αποδίδουν το τελευταίο σε αντιλήψεις βάρβαρες, μεσαιωνικές, δογματικές ή σε κακή χρήση της ορθολογικής επιστήμης. Για αυτούς ο νόμος του Θεού ανήκει σε σκοτεινές εποχές, άσχετα αν στη θέση του έχουν τοποθετήσει την ανωτερότητα της επιστήμης, που ως ανώτατη αξία στη δυτική κοινωνία, κλίνεται να εξηγήσει πεδία τις γενικές αρχές των οποίων έχει ήδη θεωρητικά διαμορφώσει. Αυτή η προδιαμόρφωση δεν μπορεί παρά να συντελείται με βάση το κάθε λογής «πνεύμα της εποχής», με βάση την παραγωγική διαδικασία και τις αντιθέσεις που την διέπουν.

Με άλλα λόγια, όσοι διαρρηγνύουν τα ιμάτιά τους ενάντια στον δογματισμό, δεν έχουν κανένα πρόβλημα με την αντίληψη ότι είναι δυνατή και αναγκαία η ενιαία κυριαρχία στο γνώσιμο στην ολικότητά του, παρά το ότι ιστορικά οι επιστήμες άντλησαν την καθαρότητά τους από τον αυτοπεριορισμό τους σε ένα οριοθετημένο σύστημα που επιχειρούν να αναλύσουν και στην αυτοσυνείδηση της ιστορικοκοινωνικής φύσης της γνώσης και της γνωστικής διαδικασίας. Ο Αριστοτέλης υποστήριξε ότι μια πέτρα πέφτει γρηγορότερα από μια άλλη και κανείς δε σκέφτηκε να το ελέγξει ως τον Γαλιλαίο. Το ότι σε διαφορετικές περιόδους και συγκυρίες οι άνθρωποι σκέφτονται διαφορετικά δε σημαίνει ότι το φορτίο της γνώσης μεγαλώνει, αλλά ίσως απλώς να μεταφέρεται.

Που μεταφέρεται αυτό το φορτίο της κοινωνίας σε μια κοινωνία με νομιμοποιημένη την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο; Πως μπορεί να είναι αξιακά ουδέτερο ένα πόρισμα, όταν αυτό μεσολαβείται αποκλειστικά από το κέρδος και την οικονομική βιωσιμότητα; Ακόμα και ο πόλεμος σήμερα, η αντιμετώπιση των ανθρώπων ως αντικείμενα, οι πρακτικές που πηγάζουν από το δίκαιο του ισχυρού και άλλα πολλά μπορεί να οργανώνονται ορθολογικά και επιστημονικά.

Ο πολιτισμός του ατομικού δρόμου, του ανταγωνισμού για επιβίωση, του φόβου υπό την ιδέα του ολοκληρωτικού κράτους που προστατεύει και τιμωρεί, του διαχωρισμού της βίας σε νόμιμη και παράνομη από τους ίδιους τους δυνάστες, της καταστροφής της φύσης, της απώλειας κάθε αξιοπρέπειας, της αποθέωσης του κέρδους μπορεί να κάνει τον επιστήμονα που δεν αναστοχάζεται πάνω στον κοινωνικό του ρόλο, εγκληματία κρυμμένο πίσω από αριθμούς, αφού αυτές τις αξίες κλίνεται να υπηρετεί, πάντα ορθολογικά. Ακόμα και αυτόν τον προβληματισμό καθ' εαυτόν, ο αδίστακτος επιστήμονας, ως λατζίερης της εξουσίας, είναι ικανός να τον αποδυναμώσει ενσωματώνοντάς τον σε κάποια εργασία με τίτλο: «Βρέθηκε το γονίδιο που μας κάνει να αμφισβητούμε την εγκυρότητα του ορθού λόγου».

Το υπάρχον τοποθετεί τον εαυτό σου στο θρόνο του παντοτινού και μόνου νόμιμου. Οτιδήποτε έξω από αυτό είναι η πηγή του φόβου και εξαφανίζοντάς το, ο άνθρωπος πιστεύει πως έτσι έχει ελευθερωθεί από κάθε φόβο. Γιατί όμως συνεχίζει να τον βιώνει; Η επιβίωση είναι ένας αέναος αγώνας δρόμου για την επίτευξη του ορθολογικά και αντικειμενικά αποδεκτού που μας υπόσχεται την ευτυχία. Το αύριο, ωστόσο, μας φοβίζει παρά την πρόοδο, γιατί παρά τη μυθολογία περί του παντοδύναμου Λόγου, ζούμε την αποξένωση, τη δυστυχία, τον θάνατο κάθε μέρα. Είμαστε αριθμοί σε επιστημονικές μελέτες που κρίνουν εκ προοιμίου το αντικειμενικά ορθόν. Και εδώ έγκειται η μεγάλη υποκρισία των καιρών μας.

Το αντικειμενικά ορθόν δεν μπορεί να κριθεί, παρά μόνο συναρτήσει της κοινωνίας μέσα στην οποία κατασκευάζεται και είναι το πόρισμα αυτής της κρίσης που θα χρησιμοποιηθεί περεταίρω ως αιτιολόγησή του. Η μόνη ελευθερία που απομένει είναι αυτή της κριτικής στον τρόπο προόδου της ίδιας και απaráλλαχτης διαδικασίας. Το αντικειμενικά αποδεκτό προσεγγίζεται από μία διαδικασία που μεσολαβείται από στοιχεία που δεν μπορεί να αγγίξει κανείς -είναι αυτό που θα λέγαμε τα ιερά και τα όσια ενός παραδείγματος που, κατά τα άλλα, απεχθάνεται τα δόγματα. Για παράδειγμα, η αυτόνομη οικονομία, η ιδιοκτησία, η ετερόνομη εργασία, η πατριαρχία διέπουν την ίδια την επιστημονική διαδικασία και την ορίζουν, συνεπώς δε θα αποδειχτούν λάθος από την ίδια, αφού αυτό θα σήμαινε την αυτοαναίρεσή της.

Τέλος, μια ενδιαφέρουσα σημείωση για τη σχέση της επιστήμης με την θρησκεία μας έρχεται από την ιστορία. Κατά τους αιώνες της ανόδου της επιστήμης που έστρωσαν τον δρόμο για τις μεγάλες αστικές επαναστάσεις, ο αφανισμός των θεραπευτών και των μαιών –ιδίως των γυναικών– βάδιζε χέρι-χέρι με την εγκαθίδρυση της επιστήμης στο μόνο νόμιμο μονοπώλιο της γνώσης, στην εγκαθίδρυση της νέας «ορθολογικότητας». Οι νέοι επιστήμονες ήταν εξολοκλήρου συνένοχοι στις δίκες των μαγισσών, οι οποίες όχι μόνο δεν ήταν αποτέλεσμα δεισιδαιμονιών, αλλά αποτελούσαν σε μεγάλο βαθμό μέρος της εκστρατείας τους για την αποκατάσταση της «αλήθειας». Κατά ειρωνικό τρόπο, σε μεγάλο βαθμό, αν όχι εξ' ολοκλήρου, η γνώση των θεραπευτών ήταν εμπειρική και είχε αποκτηθεί με πειραματισμό και μέσω της μεθόδου αιτίου-αποτελέσματος, κάτι που τώρα μας λένε ότι είναι αποτέλεσμα της σύγχρονης επιστήμης και αντιπροσωπεύει την πρόοδο, ενώ η επίσημη επιστήμη βασίστηκε στις εμπειρικές γνώσεις των θεραπευτών. Η γνώση των δεύτερων, ωστόσο, ως κοινωνικοποιημένη έδινε όπλα σε όλους τους ανθρώπους, κάτι που τα νέα καθεστώτα δεν μπορούσαν να δεχθούν. Τι θα γινόταν, φερ' ειπείν, εάν οι γυναίκες είχαν έλεγχο επί του σώματός τους και εν τέλει του κοινωνικού τους βίου; Πώς θα αναπαράγονταν εργατικά χέρια και ακρωτηριασμένες συνειδήσεις για το καλό της κεφαλαιοκρατικής εποχής που έμελλε να ανατείλει; Κάπως έτσι, οι θεραπευτές, βοτανολόγοι, φυσιολόγοι κ.λπ. διώχθηκαν και στην περίπτωση των γυναικών κάηκαν στην πυρά της ανάδυσης της νέας επιστήμης. Οι «μάγισσες» βασανίζονταν σε θαλάμους, οι οποίοι χρησίμευαν ως ιατρικά εργαστήρια και επιβλέπονταν από γιατρούς. Οι δημόσιοι απαγχονισμοί συχνά ακολουθούνταν από μια μικρή μάχη για το πτώμα, καθώς τα μέλη της οικογένειας προσπαθούσαν να το σώσουν από τους χειρουργούς και τις εξευτελιστικές δημόσιες νεκροψίες. Το νέο πνεύμα της εποχής απαιτούσε μια νέα θεώρηση για το κοινωνικό και για το φυσικό σώμα.

[i] βλ. τη σημείωση 4 (σελ. 107-115) του Γιώργου Μπλάνα στην έκδοση των *Θέσεων για τον Φόιερμπαχ του Καρλ Μαρξ* από τις εκδόσεις *Ερατώ*, Αθήνα 2004.

Άννα Β.

Πηγή:2467kollontai